

„Wychowanie w Rodzinie” t. XIII (1/2016)

---

nadesłany: 25.08.2014 r. – przyjęty: 31.12.2015 r.

Małgorzata DUBIS*

Style wychowania w rodzinie a preferowane przez młodzież cele życiowe i wartości

Education styles in a family versus life aims and values preferred by young people.

Streszczenie

Dokonujące się we współczesnym świecie zmiany społeczno-kulturowe, obyczajowe, ekonomiczne, polityczne, światopoglądowe wywołują głębokie przeobrażenia we wszystkich dziedzinach życia. W sposób zasadniczy zmieniają również warunki życia społecznego, powodując często przekształcenia w sferze poglądów, oczekiwań, wzorów zachowań i norm życiowych. W tej sytuacji młody człowiek doświadcza chaosu i zagubienia oraz ztraca poczucie wpływu na bieg własnego życia. W sytuacji niepewności, także trudności związanych z kryzysem młodzieńczym, młodzież potrzebuje wsparcia bliskich osób. Szczególne zadanie w tym zakresie przypada rodzinie.

Rodzina jest pierwszym środowiskiem społecznym, integralnie zaspokajającym różnorodne potrzeby dziecka oraz wpływającym na rozwój w każdym obszarze jego życia. Zachodzące w rodzinie procesy socjalizacyjne wywierają wpływ na kształtowanie się opinii i postaw, wzorów i tradycji, uznawanych wartości. Prawidłowo funkcjonująca rodzina kształtuje u dzieci właściwe, realne i racjonalne wyobrażenia o przyszłym życiu. W odpowiedzialnie pełnionej funkcji rodzicielskiej i kształtowaniu korzystnego społecznie systemu wartości u dzieci doniosłe miejsce mają w środowisku rodzinnym style wychowania. Na styl wychowania wpływają przede wszystkim rodzi-

---

* e-mail: maldu@wp.pl

Wydział Pedagogiki i Psychologii, Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, ul. Projektowa 4, 20-209 Lublin, Polska.

ce, ich poglądy, cele wychowawcze, osobiste doświadczenia i wzory wyniesione z domu rodzinnego. Style wychowania w rodzinie w znaczącym stopniu decydują o poziomie zaspokajania potrzeb psychicznych i społecznych, kształtują wzory postępowania w rodzinie, które mogą być w różnym stopniu zinternalizowane w toku naśladownictwa i identyfikacji, umożliwiając przyswajanie wartości i norm.

Artykuł zawiera komunikat z badań dotyczących deklarowanego przez badanych systemu wartości i celów życiowych. Omówiono również wyniki badań nad stylami wychowania w rodzinie – przekazywane w nich treści, częstość występowania poszczególnych stylów wychowania. Autorka starała się wskazać również na związek między funkcjonowaniem rodziny a wybieranymi wartościami przez dzieci.

Słowa kluczowe: rodzina, style wychowania, wartości, cele życiowe, młodzież.

Abstract

The socio-cultural, economic and political outlook changes visible in the contemporary world provoke deep transformations in all fields of life. The social conditions of life have been also deeply changing, often causing changes in views, expectations, behaviour patterns and life standards. In such a situation a young person experiences chaos and the feeling of being lost and loses the feeling of influence on their life. In an uncertain situation and with the feeling of being lost, and with difficulties connected with the adolescent crisis, young people need support from people being close to them. The special role plays family in that case.

Family is the first social environment, integrally fulfilling different needs of a child and influencing his development in all areas of his life. All socialization processes developing in a family influence the shape of opinion and attitudes, patterns, traditions and accepted values. The correct one shapes proper, real and rational ideas of future life in children.

The responsible parental function and shaping the proper social system in children is based on education styles that are very important for children. These styles are influenced mainly by parents, their views, educational aims, personal experience and patterns from their home. Education styles in a family decide mainly the level of psychological and social needs fulfillment, they shape the behaviour patterns in a family and can be internalized on different levels by imitation and identification, allowing for the adoption of values and standards.

The article includes the source of research concerning the declared system of values and aims in life by the respondents. The results of behaviour styles in a family research have been discussed—all meanings, the frequency of particular education styles. The author also tried to show the connection between the family functioning and values chosen by children.

Keywords: family, education styles, values, life aims, young people.

Wstęp

Dokonujące się we współczesnym świecie zmiany społeczno-kulturowe, obyczajowe, ekonomiczne, polityczne, światopoglądowe wywołują głębokie przeobrażenia we wszystkich dziedzinach życia. W sposób zasadniczy zmieniają się również warunki życia społecznego, powodujące często przekształcenia w sferze poglądów, oczekiwań, wzorów zachowań i norm życiowych. Wynika to między innymi z autonomii, która dotknęła polską młodzież, budującą swoją tożsamość w nowej rzeczywistości. Młodzież staje więc w obliczu nowych wyzwań, które niosą, z jednej strony, nadzieję na lepsze jutro, a z drugiej – niepokój i poczucie zagubienia w świecie, w którym często brakuje wartości, jednoznacznych norm i wzorców regulujących zachowania. Konieczna zatem jest zmiana sposobu myślenia, innego ujmowania świata, integracja i asymilacja zmian. W zaistniałej sytuacji młody człowiek doświadcza chaosu i zagubienia oraz ztraca poczucie wpływu na bieg własnego życia. Wielu młodych ludzi ma trudności z określeniem co jest możliwe, jakie cele życiowe są realne, a które idą w niewłaściwym kierunku. W sytuacji niepewności i poczucia zagubienia, a także w obliczu trudności związanych z kryzysem młodzieżowym, młodzież potrzebuje wsparcia bliskich osób. Szczególnie zadanie w tym zakresie przypada rodzinie, która stanowi podstawowe i najważniejsze środowisko wychowawcze w życiu człowieka. Ważnym zadaniem rodziny staje się nie tylko wspieranie dziecka w rozwoju, pomoc w nabyciu umiejętności formułowania celów życiowych i zbudowania stabilnej struktury wartości, ale także wyposażenie dzieci w umiejętność stosowania ich w codziennym życiu. Wypracowanie i ukształtowanie właściwej i trwałej hierarchii wartości jest czynnikiem niezbędnym do świadomego życia i podejmowania odpowiedzialnych decyzji, dokonywania pewnych wyborów oraz przejawiania określonych zachowań.

Rozumienie wartości i celów życiowych

Problematyce wartości poświęcono w naukach społecznych i humanistycznych wiele miejsca. W literaturze przedmiotu pojęcie wartości stanowi przedmiot rozważań zarówno teoretycznych, jak i empirycznych wśród badaczy różnych dyscyplin naukowych, między innymi: filozofów, psychologów, socjologów i pedagogów. Wieloaspektowość i złożoność problematyki wartości wskazuje na ich interdyscyplinarny charakter i konieczność rozpatrywania tego pojęcia z punktu widzenia różnych nauk. Współcześnie termin wartości jest często używany, a ze względu na swoją wieloznaczność, wywołuje wiele kontrowersji,

natomiast w naukach społecznych uznaje się go za termin nieostry, trudny do interpretacji¹.

W bogactwie różnorodnych definicji wartości, biorących pod uwagę odmienne punkty widzenia i warsztaty metodologiczne poszczególnych nauk można je pogrupować w definicje w ujęciu filozoficznym, psychologicznym, socjologicznym, pedagogicznym czy też kulturowym.

Z filozoficznego punktu widzenia wartości występują w znaczeniach „bądź własność rzeczy, bądź rzecz własność tą posiadającą”². Przy czym, własność owa może być pojmowana w znaczeniu dodatnim lub ujemnym. W pierwszym przypadku wartością dla nas jest tylko to, co jest godne powszechnej aprobaty, co sprawia nam przyjemność, a w znaczeniu drugim w zestaw wartości włączamy również te, których nie aprobujemy i często uważamy za szkodliwe.

Rozwój filozofii oraz wyodrębnianie się z niej wielu nauk, spowodowały, że analizy problematyki wartości zaczęły uzyskiwać swoisty charakter w zależności od dziedziny naukowej, w której były prowadzone. Mimo zróżnicowanego, charakterystycznego dla poszczególnych dziedzin naukowych, punktu widzenia dotyczącego wartości, coraz częściej zwraca się uwagę, iż nie można zrozumieć istoty pojęcia wartości bez kontekstu filozoficznego³.

Na gruncie badań psychologicznych wartości traktowane są jako zjawisko psychiczne o charakterze poznawczym. Takie ujęcie wartości podkreśla ich znaczenie w życiu psychicznym człowieka, w rozwoju osobowości. Psychologiczne definicje wartości podkreślają przekonania człowieka, motywy potrzeby i zachowania. Przykładem może być definicja Czesława Matusewicza zakładająca, że wartość to: „[...] obiekt pożądania, czynnik selekcji motywów i kryterium wyboru celów działania i środków ich realizacji”⁴. W tym ujęciu to wartość decyduje o wolności człowieka w zakresie jego wyborów, a na wybór wartości wpływa styl wychowania, zasób doświadczeń indywidualnych, wiedza o świecie. Tak więc psychologiczne definicje wartości utożsamiają je z przekonaniami stanowiącymi podstawę dokonywania określonych wyborów, pomijając – zewnętrzne wobec jednostki – czynniki o charakterze społecznym i kulturowym⁵.

Do psychologicznego sposobu rozumienia wartości nawiązują definicje na gruncie socjologii i pedagogiki. Polski socjolog Stanisław Ossowski podkreśla, że wartości są przedmiotami naszych pragnień. Odwołuje się zatem do stanów psychicznych człowieka⁶. Socjologowie traktują wartości jako przedmioty i przekonania o nienormatywnym charakterze, które determinują względnie po-

¹ M.J. Szymański, *Młodzież wobec wartości*, IBE, Warszawa 2006, s. 9.

² W. Tatarkiewicz, *Parerga*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978, s. 67.

³ A. Grzegorzczak, *Człowiek w świecie wartości. Filozofia ludzkich dążeń*, [w:] Tenże, *Mała propeudeutika filozofii naukowej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1989; S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

⁴ C. Matusewicz, *Psychologia wartości*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1975, s. 15.

⁵ M. Dubis, *Świat wartości i plany życiowe młodzieży*, Wydawnictwo WSEI, Lublin 2013, s. 10.

⁶ S. Ossowski, *Z zagadnień psychologii...*, dz. cyt.

dobne przeżycia psychiczne i działania jednostek. Ponadto umieszczają oni wartości w szerszym kontekście wpływów społecznych rzutujących na standardy zachowań, przedmioty, wzorce i normy, do których jednostka czy też grupa społeczna dąży.

Rzeczowy charakter wartości wpływający na działanie człowieka, jego zachowanie, dążenia podkreśla w swej definicji Gerhard Kloska. Mianem wartości określa:

„[...] przedmiot lub cechę przedmiotów, do których ustosunkowują się ludzie i które oddziałują na ludzi wpływając także na ich zachowania lub mówiąc krótko: wartości to przedmioty ludzkich dążeń”⁷.

Można więc stwierdzić, że cechą charakterystyczną dla socjologicznych definicji wartości jest ich umieszczenie ich w kontekście wpływów otaczającego jednostkę środowiska. Pełnią one rolę stymulującą oraz regulującą zachowania i normy jednostek i grup społecznych.

Pedagog Zbigniew Mysłakowski, nawiązując do psychologicznych źródeł wartości, definiuje je jako przeżywanie znaczenia jakiejś rzeczy, która dla nas jest wartościowa. Rzecz jakaś jest dla nas wartościowa, jeżeli odpowiada jakiemś zapotrzebowaniu, jakiejś gotowości do jej przeżycia, w przeciwnym razie nie istnieje dla nas jako wartość⁸.

Podobnie inny pedagog, Antoni Rumiński, dla określenia znaczenia wartości używa argumentów psychologicznych. Według niego wartości to świadome wyobrażenie sobie tego, co jest godne pożądania. W celu zaspokojenia swoich potrzeb człowiek dąży do zdobycia tego, na czym mu najbardziej zależy⁹.

Pedagogów interesuje problem wartości przede wszystkim z punktu widzenia wychowawczego i dydaktycznego oddziaływania na młodzież. Wartości bowiem są istotnym elementem wychowania, wpływają na tworzenie sytuacji wychowawczych i cały proces wychowawczy. Przykładem takiego podejścia jest definicja Wojciecha Cichonia. Autor uznaje wartości jako to: „[...] co jest zadane do zrealizowania i co faktycznie – w określony sposób lepiej lub gorzej – bywa urzeczywistniane w procesach wychowawczych”¹⁰.

Definicje wartości, formułowane na użytek pedagogiki, uważa się również za „[...] zinternalizowane standardy zachowań wykształcone w procesie wychowania”¹¹.

⁷ G. Kloska, *Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1982, s. 74.

⁸ Z. Mysłakowski, *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności: studia z filozofii wychowania*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1965, s. 63.

⁹ A. Rumiński, *System wartości rodziców i dzieci*, [w:] Z. Stareło (red.), *Moralność i etyka w ponowoczesności*, Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1996.

¹⁰ W. Cichoń, *Wartość – człowiek – wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1996, s. 149.

¹¹ A. Rumiński, *System wartości...*, dz. cyt., s. 122.

Znaczenie wartości w procesie wychowania dostrzega Mieczysław Łobocki twierdząc, że stanowią one określony miernik oceny interesujących nas osób, rzeczy, zjawisk lub norm. Stanowią nierzadko podstawę lub istotny punkt odniesienia w uznaniu czegoś za dobre lub złe. Są rozumiane jako istotny punkt wyjścia dla formułowania celów wychowania i nauczania wychowanie. Autor definiuje wartości jako:

„[...] to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich”¹².

Na konieczność obecności wartości w pedagogice wskazuje większość pedagogów podkreślając, iż bez nich proces wychowania nie może zaistnieć. Zbigniew Marek reprezentuje pogląd, iż wartości stanowią dla wychowania tak zwaną kategorię aksjologiczną, która pomaga jednostce odnaleźć właściwą orientację w tym, co jest dla niej i dla społeczeństwa ważne i cenne oraz, co jest dla niej godne pożądania. Przy tym wywołuje w niej pozytywne odczucia i jednocześnie odsłania cel dalszych życiowych dążeń¹³.

Analiza definicji wartości w różnych ujęciach reprezentujących poszczególne dziedziny naukowe nie obejmuje wszystkich koncepcji. Wynika to ze złożoności omawianego zjawiska. Stanowi jednak wgląd w znaczną ich część, w celu ukazania różnorodności interpretacji i punktów widzenia tego problemu.

W celu doprecyzowania omawianego pojęcia wartości warto zwrócić uwagę na ich klasyfikacje. W literaturze przedmiotu istnieją trudności w sformułowaniu klarownego i wyczerpującego podziału wartości. Wieloznaczność terminu wartość powoduje, że oprócz różnych definicji wartości pojawiają się różne próby ich klasyfikacji. Doceniając w pełni wszystkie klasyfikacje wartości w niniejszym artykule skupiono się na podziale zaproponowanym przez Miltona Rokeacha. Ta klasyfikacja wartości, w nieco zmienionej formie, stała się podstawą do przeprowadzenia prezentowanych w dalszej części artykułu rozważań empirycznych. Rokeach rezygnuje z wyprowadzania dużych kategorii treściowych wartości i dokonuje nadrzędnego podziału wartości. W swojej klasyfikacji wyróżnia wartości ostateczne i instrumentalne. Pierwsze z nich to stany rzeczy, do których ludzie dążą, związane są z ponadsytuacyjnymi celami ludzkiego życia. Z kolei wartości instrumentalne to zachowania i cechy, służące osiągnięciu tych stanów rzeczy. Dotyczą one albo stosunków interpersonalnych, albo mają charakter bardziej osobisty niż społeczny i są związane z samoakceptacją¹⁴. Taki podział tworzy dwie odmienne grupy wartości. Każdej z tych grup przyporządkowuje się osiemnaście różnych wartości. Wartości z pierwszej grupy wskazują na cele,

¹² M. Łobocki, *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 95.

¹³ Z. Marek, *Podstawy wychowania moralnego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.

¹⁴ M. Rokeach, *The Nature of Human Values*, The Free Press, Nowy Jork 1973.

które ludzie czynią przedmiotem swoich dążeń, druga natomiast odnosi się do sposobów postępowania i cech osobowości, dzięki którym te cele mogą być zrealizowane.

Na podstawie powyższej klasyfikacji można ustalić hierarchię wartości. W omawianej klasyfikacji wartości instrumentalne to środki służące do realizacji celów, a wartości ostateczne – autoteliczne to wartości, których uznanie lub realizacja nie wymaga odwołania się do innych czynników, gdyż są one same w sobie wartościowe. Określenie, które wartości są instrumentalne a które ostateczne jest bardzo trudne, gdyż wartości charakteryzują się dużą płynnością i mogą przechodzić jedne w drugie. To, co dzisiaj jest środkiem, jutro może stać się celem. Ponadto, każdy człowiek może dokonać innego wyboru, które wartości są dla niego instrumentalne, a które autoteliczne. Należy jednak podkreślić, że hierarchie wartości pozwalają mierzyć rangę określonych wartości oraz ustalać ich wzajemne związki z innymi wartościami. Porządek hierarchiczny nie musi być trwały, a poszczególne wartości mogą zajmować miejsce równorzędne. Ważne jest to, że pewne wartości zajmują miejsce naczelne i centralne, inne zaś funkcjonują jako element pomocniczy, służący osiągnięciu owych naczelnych wartości. Świat wartości, mimo że dostępny jest dla każdego człowieka, to jednak każda wartość może być ceniona przez jednostkę w innym stopniu.

Wielość ujęć teoretycznych dotyczących wartości może powodować ogrom trudności w rozumieniu istoty wartości. Jest jednak rzeczą bezsporną, że uznawane wartości pełnią kluczową rolę w życiu człowieka, a świat wartości jest światem koniecznym, w którym istnieje i działa człowiek. Przyjęte przez nas wartości określają jak żyjemy, dokąd zmierzamy i jaki jest nasz stosunek do innych. Można więc stwierdzić, że wartości są czynnikiem silnie wpływającym na wybór celów życiowych, na planowanie przyszłości, gdyż każdy człowiek w ciągu swego życia dokonuje wartościowania. Wobec tego cele życiowe są ściśle związane z systemami wartości. Te wartości, które nadają znaczenie wartościujące wyborom człowieka, stają się fundamentem celów życiowych. Zwracają na to uwagę między innymi: Andrzej Janowski, Małgorzata Misztal czy Zbigniew Zaleski¹⁵.

Zatem związek działalności człowieka z jego planami polega na wypełnianiu najważniejszych celów składających się na plan życiowy, a realizowanych w toku zamierzonego działania. Cel określa to, do czego człowiek dąży, a plan wyznacza drogi dojścia do celu. Bowiem te same cele mogą być osiągnięte za pomocą odrębnych dróg (np. zdobycie sławy)¹⁶.

¹⁵ A. Janowski, *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977; M. Misztal, *Problematyka wartości w socjologii*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980; Z. Zaleski, *Psychologia zachowań celowych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1991.

¹⁶ K. Denek, I. Kuźniak, *Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole*, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2001, s. 128.

„Cele regulują ludzkie zachowanie w szerokim tego słowa znaczeniu, nadają porządek i sens życiu, pomagają człowiekowi w tworzeniu i urealnieniu przyszłości, pomagają mu wreszcie w odkrywaniu własnych możliwości”¹⁷.

Cele stawiane sobie przez jednostkę mogą być różnorodne i związane z odmiennymi sferami życia. Najczęściej są one powiązane i w znacznym stopniu wzajemnie się warunkują. Wytyczone cele motywują do działania na ich rzecz, pomagają człowiekowi w tworzeniu i urealnieniu własnej przyszłości. Realistyczne i konkretne cele wymagają trwałego zaangażowania jednostki, mobilizują do działania, a ich osiągnięcie dostarcza wiele satysfakcji i motywuje do stawiania sobie następnych celów. Brak celów lub nieumiejętność czy niepowodzenia w ich realizacji mogą być przyczyną wielu niepożądanych zachowań – od wycofywania się, czy szukania pseudorozwiązań, do wyuczonej bezradności.

Stąd ważne jest, aby stawiane sobie cele były konkretne, realistyczne, mieszczące się w obszarze możliwości i umiejętności jednostki a ponadto możliwe do realizacji w konkretnych warunkach. Należy podkreślić, iż na umiejętność stawiania celów mają wpływ różnorodne doświadczenia i przemyślenia jednostki, które łączą się z jej zachowaniem, działaniem i motywami postępowania. Umiejętność ta jest zatem zależna od wiedzy i doświadczenia intelektualnego, pod wpływem których następuje konfrontowanie różnych zamierzeń, analizowanie ich i hierarchizowanie¹⁸.

Cele i wybory dokonywane szczególnie przez młodego człowieka nie stanowią sztywnej i zamkniętej konstrukcji. Na skutek nowych doświadczeń ulegają modyfikacji i dostosowaniu do zmieniających się możliwości realizacji. Są one wobec tego efektem dojrzewiania człowieka i wraz z rozbudową jego wiedzy, i rozszerzaniem doświadczenia zaczyna się konfrontowanie różnych celów oraz analizowanie ich wzajemnego stosunku w aspekcie ważności i wartości.

Mając na uwadze, iż cele w życiu człowieka pełnią funkcję regulacyjną, niezmiernie ważną staje się umiejętność właściwego stawiania sobie bliższych i dalszych celów życiowych. Taka umiejętność wymaga posiadania predyspozycji do przewidywania przyszłości, do umiejscowienia dążeń w perspektywie czasowej. Owa przyszłościowa perspektywa pomaga określić, jakie cele, plany, wydarzenia są ważne dla jednostki w różnych odstępach czasowych. Należy również podkreślić, iż cele wchodzące w skład planów życiowych młodzieży są ściśle związane z systemami wartości. Systemy wartości stanowią podstawę celów życiowych, pozwalają człowiekowi określić sens życia, co jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania w świecie.

¹⁷ Z. Zaleski, *Psychologia zachowań...*, dz. cyt., s. 10–11.

¹⁸ M. Dubis, *Młodzież wobec profilu kształcenia i zawodu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.

Przekaz wartości w rodzinie

Kształtowanie indywidualnego systemu wartości odbywa się na płaszczyźnie wewnętrznych doświadczeń młodego człowieka oraz pod wpływem zespołu czynników pozostających poza jednostką. Poznanie, akceptacja i urzeczywistnianie wartości dokonuje się w szeroko rozumianej rzeczywistości społecznej, która w istotny sposób warunkuje te procesy. Istotny wpływ na kształtowanie się systemu wartości ma środowisko, w którym młodzież zdobywa doświadczenie społeczne, wzbogaca i kształtuje swój własny pogląd na życie. Z otoczenia społecznego młody człowiek czerpie wzorce zachowań w różnych życiowych sytuacjach, także wiedzę o otaczającej rzeczywistości, poznaje normy moralne pozwalające na kształtowanie się indywidualnej hierarchii wartości, dziedziczy wypracowane przez pokolenia wartości kulturowe.

Środowisko, w którym młody człowiek przebywa, wyraźnie wpływa na kształtowanie stosunku do świata, do innych ludzi i samego siebie. Oddziaływanie środowiska społecznego, w większym lub mniejszym zakresie determinuje aktywność młodzieży. Ponadto, dzięki niemu przekazywane są tradycje i wartości kultury, a także następuje przygotowanie młodego człowieka do aktywnego udziału w życiu społecznym. Najważniejszą i pierwszoplanową rolę wśród środowiska społecznego człowieka zajmuje rodzina. Rodzinę uznajemy za pierwsze, naturalne i najbardziej znaczące środowisko przekazujące dzieciom reguły i normy postępowania. Zachodzące w rodzinie procesy socjalizacyjne wywierają wpływ na kształtowanie się opinii i postaw, wzorów i tradycji, uznawanych wartości. Prawidłowo funkcjonująca rodzina kształtuje u dzieci właściwe, realne i racjonalne wyobrażenia o dążeniu do sukcesów życiowych. W myśl powszechnej opinii stanowi bowiem podstawową komórkę społeczną, a więc fundamentalny, konstytutywny element każdego społeczeństwa¹⁹.

Pojęcie rodziny najczęściej analizuje się w ujęciu interdyscyplinarnym, gdyż jest ona obiektem zainteresowań wielu dyscyplin naukowych. Każda z nich zmierza do wykrycia tych cech rodziny, które określają jej pozycje w społeczeństwie i kulturze. W wyniku tego pojęcie rodziny określane jest jako wspólnota społeczna i jeden z podstawowych kręgów środowiskowych²⁰, pozaszkolne środowisko wychowawcze²¹, grupa czy instytucja społeczna i element systemu wychowawczego²² oraz jako instytucja wychowania równoległego²³.

¹⁹ M. Dubis, *Świat...*, dz. cyt.

²⁰ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1982, s. 92.

²¹ R. Wroczyński, *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985, s. 161.

²² S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004, s. 56.

Współcześnie rodzinę traktuje się najczęściej systemowo. Oznacza to, że jej istnienie i funkcjonowanie opisane jest i unormowane przez prawo oraz że jest ona środowiskiem rozwoju wszystkich ich członków, a osoby wchodzące w skład systemu rodzinnego są wzajemnie od siebie zależne. Systemowe rozumienie rodziny, określa system rodzinny jako organizm mający swój własny świat, indywidualną i niepowtarzalną organizację życia oraz układ stosunków wzajemnych między członkami systemu. Poznanie poszczególnych członków rodziny nie oznacza poznania całego systemu. Niezbędne staje się globalne spojrzenie na funkcjonowanie całej rodziny, gdyż pomiędzy osobami wchodzącymi w skład systemu rodzinnego występują zróżnicowane interakcje i różnego rodzaju sprzężenia zwrotne. Zatem, zmiana w funkcjonowaniu jednego elementu, może skutkować zmianami funkcjonowania całości systemu rodzinnego²⁴.

Jak podkreśla Maria Ziemska w rodzinie istnieją zróżnicowane systemy wspólnych powiązań i oddziaływań, które są wytwarzane przez poszczególnych jej członków, a na ich jakość i intensywność wpływa wiele czynników. Są to:

- czynniki społeczno-ekonomiczne: warunki bytowe rodziny, źródła utrzymania, powiązania między rodziną a środowiskiem, pochodzenie społeczne,
- czynniki kulturalne: poziom wykształcenia rodziny, wzorce i potrzeby kulturalne,
- czynniki pedagogiczne: sposoby opieki nad dzieckiem, normy i wartości przekazywane dziecku, zakazy i wymagania, gradacja kar i nagród,
- czynniki psychologiczno-społeczne: struktura rodziny, stosunki wewnątrzrodzinne, osobowość członków rodziny²⁵.

Należy podkreślić, iż funkcjonalny, zdrowy, ukształtowany na podstawie określonych norm i wartości system rodzinny zapewnia prawidłowy rozwój i wychowanie dziecka.

John Bradshaw wskazuje na następujące fundamentalne cechy odnoszące się do zdrowego funkcjonalnego systemu rodzinnego:

- rodzina jest jednostką zabezpieczającą przetrwanie i rozwój,
- rodzina jest głębą, która zaspokaja potrzeby emocjonalne swoich członków. Potrzeby te obejmują znalezienie równowagi pomiędzy autonomią i zależnością oraz naukę zachowań społecznych i seksualnych,
- zdrowa rodzina zapewnia rozwój i wzrastanie każdego członka, włączając także rodziców,
- rodzina jest miejscem, gdzie rozwija się poczucie własnego ja,
- rodzina jest podstawową jednostką socjalizacji i ma decydujące znaczenie dla przetrwania społeczeństwa²⁶.

²³ E. Trempała, *Pedagogiczna działalność wychowawców nieprofesjonalnych w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1998, s. 17.

²⁴ J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę*, Wydawnictwo IPZiT PTP, Warszawa 1994, s. 49–50.

²⁵ M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980, s. 127–131.

²⁶ J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę...*, dz. cyt., s. 59.

System rodzinny odgrywa podstawową rolę w przekazywaniu dzieciom wartości. Przekazując dziecku określone wzory, podkreśla to co najbardziej cenne, z czym wiąże się cel i sens ludzkiej egzystencji. Rodzina, tworząc własną hierarchię wartości i norm, na drodze „dziedziczenia społecznego”, w relacji rodzic – dzieci, przekazuje je następnemu pokoleniu²⁷.

Oddziaływanie rodziny może się więc odbywać na podłożu aktywności spontanicznej, niezamierzonej (efekt funkcji spełnianych przez rodzinę), jak również działalności zorganizowanej i zaplanowanej w postaci zadań wychowawczych. W powyższym kontekście można wyodrębnić cztery rodzaje oddziaływań środowiska rodzinnego:

- oddziaływania niezamierzone i obojętne, do których należą zwyczajne, codzienne sytuacje niepowodujące nowych przeżyć,
- oddziaływania niezamierzone, ale nieobojętne, które mogą w sposób dodatni lub ujemny wpływać na kształtowanie osobowości dzieci,
- oddziaływania zamierzone, służące realizacji wewnętrznych celów rodziny,
- oddziaływania zamierzone, służące realizacji celów wychowawczych obowiązujących w społeczeństwie²⁸.

W określeniu działań wychowawczych rodziców istotną rolę odgrywają ich przekonania, co z kolei rzutuje na rozwój zachowania dziecka oraz systemu jego przekonań. Przekonania i wartości rodziców, którzy dla dziecka stanowią grupę odniesienia, wywierają wpływ na jego zachowanie, wyznaczają mu perspektywę poznawczą i hierarchię wartości oraz dostarczają wzorców postępowania i niekiedy gotowe schematy ujmowania rzeczywistości.

Również klimat emocjonalny domu wpływa bezpośrednio na kształtowanie się systemów wartości. Harmonijne, zgodne stosunki w rodzinie tworzą korzystny klimat uczuciowy, w którym zaspokajane są potrzeby psychiczne dziecka i właściwy grunt do kształtowania osobowości. Atmosferę domową tworzy wiele czynników, wśród których należy wymienić: osobowość rodziców, stosunki między członkami rodziny, style oddziaływania oraz więź uczuciową. Jeżeli członków rodziny łączą pozytywne więzi emocjonalne, mówimy o ciepłej, serdecznej i korzystnej dla rozwoju dziecka atmosferze, sprzyjającej kształtowaniu pozytywnych kontaktów interpersonalnych i kształtowaniu postaw prospołecznych i transmisji międzypokoleniowej w zakresie wartości²⁹.

²⁷ T. Kukulowicz, *Rodzina w okresie uspołecznienia dziecka*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998, s. 65.

²⁸ S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny...*, dz. cyt., s. 57.

²⁹ Zob. m.in.: M. Karkowska, W. Czarnicka, *Przemoc w szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1994; H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane czynniki i mechanizmy powstawania agresji w rodzinie*, [w:] M. Bińczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, PTHP, Poznań 2001; K. Denek, U. Morszczyńska, W. Morszczyński, S.C. Michałowski, *Dziecko w świecie wartości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003; M. Kowalczyk, *Determinanty zagrożeń procesu wychowania we współczesnej rodzinie polskiej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004; M. Dubis, *Świat...*, dz. cyt.

Istotnym a związanym z atmosferą rodzinną czynnikiem dla kształtowania się wartości jest styl wychowania w rodzinie. Każdą rodzinę charakteryzuje swoisty styl wychowania, decydujący o sile oddziaływań na psychikę dziecka. Na styl wychowania wpływają przede wszystkim rodzice, ich poglądy na wychowanie dziecka, cele wychowawcze, które zamierzają osiągnąć, osobiste doświadczenia i wzory wyniesione z domu rodzinnego (rodzina pochodzenia). Styl wychowania decyduje o klimacie, w jakim wzrasta dziecko³⁰.

W literaturze przedmiotu wymienia się najczęściej następujące style wychowania: demokratyczny, autokratyczny, liberalny i niekonsekwentny³¹. Najkorzystniejszy dla rozwoju dziecka jest styl demokratyczny, charakteryzujący się współdziałaniem dziecka z innymi członkami rodziny. W rodzinie stosującej ten styl wymagania są dostosowane do możliwości dziecka, a decyzje podejmowane są wspólnie. Dziecko zna swoje prawa i obowiązki. Ma pewien zakres własnej aktywności, co ułatwia przystosowanie psychiczne i społeczne dziecka, sprzyja kształtowaniu otwartości, inicjatywy w działaniu oraz samodzielności. Ponadto sprzyja przyjęciu wartości cenionych przez rodziców oraz wzorów zachowania³².

Autokratyczny styl wychowania stosowany jest w rodzinach konserwatywnych, w których najważniejszą osobą jest najczęściej ojciec. Członkowie rodziny podlegają ściśle określonym normom, a za ich nieprzestrzeganie przewidziane są kary. Taka dyscyplina wywiera negatywny wpływ na rozwój osobowości dziecka. Dziecko może stać się bierne, nauczyć się dostosowywać do obowiązujących w domu norm, jednak nie będzie się z nimi utożsamiało³³.

Zwolennicy liberalnego stylu wychowania sądzą, że do prawidłowego rozwoju wystarczy zapewnić dziecku odpowiednie warunki dla jego aktywności. Styl ten cechuje całkowita swoboda pozostawiona dziecku. Ponieważ rodzice nastawieni są na realizację życzeń dziecka, może to doprowadzić do opóźnionej socjalizacji, a niekiedy egocentryzmu³⁴.

W niektórych rodzinach funkcjonuje niekonsekwentny styl wychowania, charakteryzujący się zmiennością działania rodziców. Wszelkie normy, wymagania i oceny zachowania dziecka zależą od sytuacji i nastroju rodziców i są rezultatem chaotycznych poszukiwań efektywnych metod oddziaływania. Ciągła zmiana nastrojów prowadzi na ogół do tzw. huśtawki emocjonalnej, co w konse-

³⁰ I. Obuchowska, *Drogi dorastania*, WSiP, Warszawa 1996; Z. Zaborowski, *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia, Warszawa 1980; B. Harwas-Napierała, *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.

³¹ Z. Zaborowski, *Rodzina jako grupa...*, dz. cyt.; S. Mika, *Psychologia społeczna*, Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia, Warszawa 1987; M. Ryś, *Systemy rodzinne. Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 2004.

³² T. Rostowska, *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995; M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.

³³ H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane czynniki...*, dz. cyt.

³⁴ T. Rostowska, *Transmisja międzypokoleniowa...*, dz. cyt.

kwencji może być przyczyną reakcji agresywnych, lękowych oraz poczucia osamotnienia i zagubienia dziecka³⁵.

Każdy z wymienionych stylów wychowania pociąga za sobą określone skutki wychowawcze. Zależą one jednak również od wieku dziecka, od całej struktury środowiska rodzinnego oraz stopnia natężenia zachowań charakterystycznych dla danego stylu. Należy jednak podkreślić, że przedstawione powyżej style wychowania w rodzinie rzadko występują w rzeczywistości w postaci czystej. Najczęściej jednak jeden z nich zwykle dominuje, wpływając na swoistą atmosferę życia rodzinnego.

Dokonując rekapitulacji omawianego zagadnienia należy stwierdzić, że system wartości, z jakim przez wiele lat jednostka styka się w rodzinie, stanowi ważny wzorzec i trwały punkt odniesienia dla dziecka, w oparciu o który buduje ono własny system wartości i norm. Przykład rodziców, ich zachowanie się i postępowanie w codziennych sytuacjach życiowych tworzą u dziecka zespół wzorców, które utrwalają się i zachowują w pamięci jako przyszły obraz rodziny. Prawidłowe wzorce wyniesione z domu rodzinnego pozwalają na ukształtowanie właściwej hierarchii wartości.

Komunikat z badań własnych

Zagadnienia dotyczące systemu wartości ich hierarchii oraz celów życiowych prezentowanych przez młodzież nabiera obecnie szczególnego znaczenia w kontekście przemian i wyzwań współczesności. Stanowi też fundament prawidłowego funkcjonowania młodzieży w dorosłym życiu. Bliższy ogląd tego problemu miały umożliwić podjęte badania empiryczne.

W niniejszym artykule zaprezentowano wycinek badań dotyczących planów i celów życiowych oraz systemu wartości 280 licealistów klas maturalnych. Badania miały charakter porównawczy. Zestawiane są dane z dwóch typów szkół, tj. liceów ogólnokształcących publicznych i niepublicznych, z różnej wielkości miast województwa podkarpackiego.

Ze względu na działania badawcze o charakterze diagnostycznym jako wiodącą metodę gromadzenia materiałów i organizującą badania przyjęto sondaż diagnostyczny. W celu uzyskania informacji na temat planów i celów życiowych uczniów liceów jako narzędzie badawcze zastosowano autorski kwestionariusz ankiety dla ucznia.

W celu poznania preferowanych przez młodzież wartości zastosowano kwestionariusz „Skala wartości”, skonstruowany na podstawie „Skali wartości” Rokeacha³⁶. Według Rokeacha wartości jednostki stanowią pewnego rodzaju sys-

³⁵ H. Liberska, M. Matuszewska, *Wybrane czynniki...*, dz. cyt.

³⁶ M. Rokeach, *The Nature...*, dz. cyt.

tem, w którym poszczególne jego elementy uporządkowane są według stopnia ważności czy preferencji. Te wartości, które zajmują najważniejszą pozycję w systemie preferencji, mają największy wpływ na decyzje i działania jednostki. W badaniu zaproponowano dwie skale wartości: autoteliczne i instrumentalne, pozwalające na skonstruowanie hierarchii wartości badanej osoby lub grupy osób. Poproszono przy tym młodzież o wybór dziesięciu najistotniejszych w każdej grupie. Pozwoliły one ustalić system wartości badanych. Należy podkreślić, że wyniki dotyczące wartości deklarowanych przez młodzież mogą, lecz nie muszą pokrywać się z urzeczywistnianymi.

Poznanie stylu wychowania w rodzinach badanych umożliwiło zastosowanie kwestionariusza „Analiza stylu wychowania w rodzinie” (Ryś)³⁷. Na podstawie twierdzeń zawartych w kwestionariuszu, charakteryzujących różne postawy w rodzinie, badani oceniali zachowanie matki i ojca w stosunku do nich. Analiza wyników badań pozwoliła również na określenie natężenia występowania danego stylu wychowania w rodzinie.

Przedmiotem analizy było poznanie, jakie wartości i cele życiowe są najbardziej cenione w życiu przez badaną młodzież. Starano się również określić wpływ stylów wychowania w rodzinie na kształtowanie się celów życiowych i wyboru wartości wśród licealistów.

Wśród badanych obydwu typów szkół zdecydowaną większość tworzyli uczniowie uczęszczający do liceów ogólnokształcących w średnich miastach (64,3%). Drugą co do wielkości grupę stanowili uczniowie uczęszczający do liceum w dużym mieście (20,7%), a najmniej liczną grupą byli uczniowie z liceów w małych miastach (15%). Kolejną cechą charakteryzującą badanych była płeć. Wśród ogółu badanych zauważalna jest przewaga liczebna dziewcząt (58,6%). Przy czym, wyższy odsetek dziewcząt uczy się w liceach publicznych (66,45%). Chłopcy stanowią odpowiednio w szkołach publicznych 33,6%, a niepublicznych 49,3%. Badani z obu typów szkół, wskazując najważniejsze dla siebie dążenia, wybierała najczęściej triadę celów: założenie szczęśliwej rodziny (84,3%), mniejszą obawę o przyszłość, pewną sytuację (80,3%) oraz wysoki poziom wykształcenia (62,8%). Szczęśliwe i udane życie rodzinne nieco częściej wymieniały dziewczęta niż chłopcy i zdecydowanie częściej sytuowały je na pierwszej pozycji. Posiadanie szczęśliwej rodziny, jako główny cel, jest wyborem bardzo osobistym i ważnym dla młodego człowieka. Młodzież szuka ucieczki od pełnego niepewności i zagrożeń świata, oczekując poczucia bezpieczeństwa w szczęśliwej rodzinie.

Uczniowie mieszkający w miastach bardziej optymistycznie patrzą w przyszłość i marzą przede wszystkim o założeniu szczęśliwej rodziny. Z kolei ich rówieśnicy mieszkający na wsi, mający często gorsze warunki startu życiowego, jako priorytet wśród celów życiowych uznali mniejszą obawę o przyszłość.

³⁷ M. Ryś, *Systemy rodzinne...*, dz. cyt.

Szczególna troska o przyszłość w przypadku młodzieży ze szkół publicznych wynika zapewne z tego, że większość z nich pochodzi z rodzin o niższym statusie materialnym i w mniejszym stopniu, niż ich rówieśnicy ze szkół niepublicznych, mogą liczyć na pomoc ze strony rodziców.

Niepokojące jest, że wśród ogółu badanych ponad 20% deklaruje wyjazd za granicę. Wśród chcących wyjechać za granicę najwięcej osób, bo aż 57,9% to uczniowie, którzy czują się w domu źle i którzy chętnie by się z niego wyprowadzili. Ta grupa badanych nie może liczyć na rodzinę i obawiają się o swoją przyszłość, o funkcjonowanie we współczesnym świecie. Niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa, miłości skutkuje niepewnością, lękiem przed przyszłością, szukaniem akceptacji i życzliwości poza rodziną. Dla tych badanych reakcją na niezaspokojone potrzeby w rodzinie jest wyjazd za granicę w poszukiwaniu szczęścia, lepszego życia i usamodzielnienia się.

Przewidywania dotyczące sytuacji materialnej młodych ludzi są optymistyczne. Pragną oni zapewnić rodzinie godziwe warunki bytowe, wierząc, że wyższe wykształcenie da większe możliwości podjęcia pracy i zagwarantuje lepszy standard materialny. Badani uczniowie dążą nie tylko do uzyskania wysokiego wykształcenia i pozycji zawodowej, ale również do osiągnięcia spodziewanego poziomu materialnego. Gromadzenie dóbr materialnych nie jest dla młodzieży sprawą pierwszoplanową, jednak badani zdają sobie sprawę z tego, że posiadanie odpowiednich środków jest niezbędne do zaspokojenia wymogów życiowych. Młodzież wierzy, że uda jej się osiągnąć zamierzone cele i że w dużym stopniu będzie to zależęć od zaradności życiowej (77,1%). Inne ważne czynniki to pomoc rodziny (75,7%) i znajomości (75%). Można stąd wnosić, iż młodzież ta jest przekonana, że obecnie w Polsce dla osiągnięcia powodzenia w życiu bardzo ważne są osobiste atrybuty, ale również nieformalne układy i znajomości, które stworzą sprzyjające warunki do efektywnego wykorzystania tych cech.

Wybieranych celów życiowych nie sposób rozpatrywać bez powiązania z uznawanymi wartościami. System wartości preferowanych przez młodzież wyznaczono na podstawie oceny wszystkich wartości oraz wyboru wartości najważniejszych i najmniej ważnych. Analizując dane dotyczące wartości naczelných, stwierdzono, że największym uznaniem u większości badanych cieszyły się: miłość (92,5%), rodzina (92,1%), wykształcenie (75,7%) i szczęście (70,7%). Warto zauważyć, że dla młodzieży najmniej ważne były w tej grupie takie wartości, jak: sztuka, sława, rozrywka i przyjemność. Rodzina i miłość, przejawiająca się w wyborach młodzieży, jest ze sobą nierozzerwalnie związana. Miłość i szczęście w rodzinie dają poczucie bezpieczeństwa i zadowolenia jej członków. Zatem, udane życie rodzinne i miłość są filarami dla badanej młodzieży. Na najniższym szczeblu hierarchii, wśród wartości wybieranych przez uczniów szkół publicznych, są w kolejności: sztuka, rozrywka i przyjemność oraz sława. Rozpatrując znaczenie wartości instrumentalnych, które są jakby elementem pomocniczym w osiągnięciu wartości najwyższych, należy stwierdzić

następującą prawidłowość. Wszyscy badani uczniowie są zgodni co do tego, że w hierarchii wartości instrumentalnych liczą się przede wszystkim: inteligencja (93,2%), wykształcenie (85,7%), zaradność życiowa (67,9%) i pracowitość (55,7%). Za wartości nieprzedstawiające większego znaczenia uznali posłuszeństwo, opanowanie i skromność. Wartości te są traktowane przez młodzież marginesowo.

Poczynione analizy jakościowe i ilościowe pozwalają na stwierdzenie, że badaną młodzież cechuje duża dojrzałość w wyborze wartości. Wskazywane wartości są uważane za najbardziej pożądane nie tylko przez młodzież, ale również ogół społeczeństwa. Należy więc uznać, iż młodzi ludzie zdają sobie sprawę z reguł rządzących współczesnym światem. Wybór wartości przez młodzież ściśle łączy się z warunkami środowiskowymi, zwłaszcza czynnikami środowiska rodzinnego. Zachodzące w rodzinie procesy socjalizacyjne wywierają wpływ na kształtowanie się opinii i postaw, wzorów i tradycji, uznawanych wartości. Wśród rodzinnych uwarunkowań wartości i celów życiowych na potrzeby niniejszego opracowania uwzględniono stosowane przez rodziców style wychowania. Na podstawie badań własnych podjęto próbę określenia stylów wychowawczych prezentowanych przez rodziców badanych oraz określenie ich wpływu na wybór najważniejszych celów życiowych i wartości młodzieży.

Analiza wyników badań w tym zakresie pozwala na stwierdzenie, że dominującymi stylami wychowania w rodzinach badanych był styl demokratyczny i liberalny kochający. Zarówno demokratyczny, jak i liberalny styl wychowania częściej występował u matek badanych (52,9% i 36,1%) niż u ojców – odpowiednio: 45,4% i 33,7%. Dzieci wychowywane w rodzinach przejawiających te style wychowania otoczone są życzliwością i miłością, doświadczają szacunku, poczucia szanowania i respektowania ich praw. Ponadto, dziecko ma dużą swobodę działań i wyboru postaw, co w efekcie sprzyja wykształceniu u niego umiejętności do samokontroli i dyscypliny opartej na przestrzeganiu wpojonych przez rodziców norm i cenionych w rodzinie wartości.

Dla 7,8% matek i 13,6% ojców wychowanie dzieci opiera się na stylu autokratycznym zakładającym, że rodzice mają zawsze rację a obowiązkiem dzieci jest bezwzględne posłuszeństwo. Surowe metody wychowania, stosowane w tym stylu, ograniczają swobodę, często wywołują bunt dzieci i uniemożliwiają nawiązywanie poprawnych stosunków z rodzicami.

Najmniej liczną grupę stanowią rodzice prezentujący najmniej pożądany styl wychowania – styl liberalny niekochający. Styl ten nacechowany chłodem emocjonalnym w wychowaniu oraz brakiem zaangażowania i zainteresowania życiem dziecka przejawia 3,2% matek i 7,3% ojców wśród rodziców badanej młodzieży. Każdy z prezentowanych stylów może występować z różnym nasileniem. Rozkład średniego nasilenia najczęściej prezentowanych przez rodziców stylów wychowania w rodzinach badanych wykazuje dużą zgodność wskazywanych stylów wychowawczych wśród matek i ojców. Przy czym, największą zgodność zaobserwowano przy stylu autokratycznym. Poziom natężenia domi-

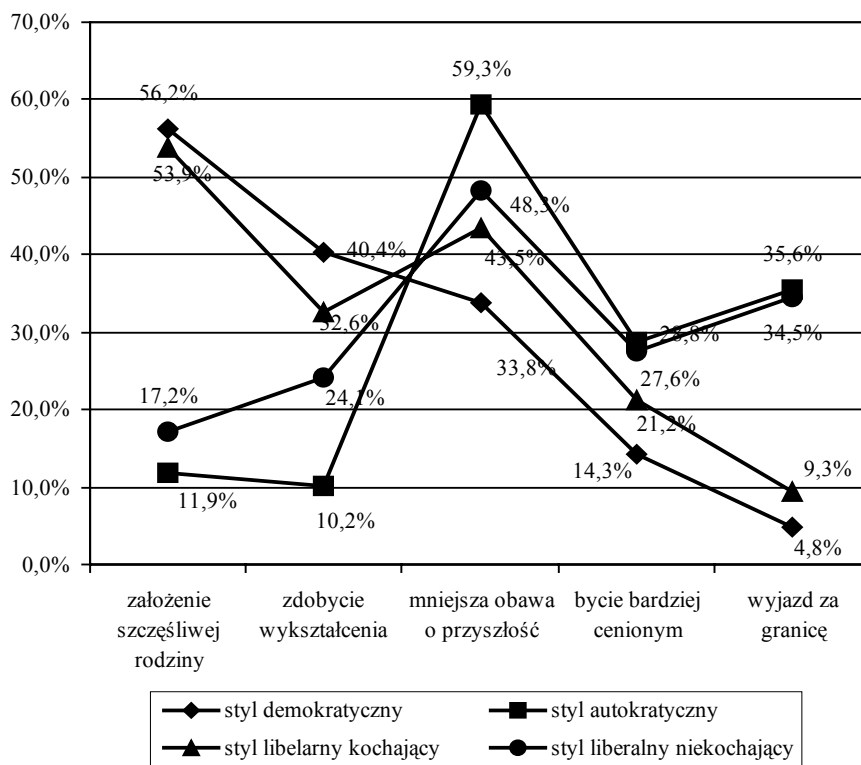

nującego wśród obojga rodziców stylu demokratycznego występował na średnim poziomie i wyniósł 21,7 pkt.

Najbardziej niekorzystną sytuacją wychowawczą jest prezentowanie często sprzecznych postaw i poczynań matki i ojca. Przejawiane przez nich różne style wychowania tworzą niekorzystną sytuację dla dziecka. Staje się to często przyczyną obniżenia autorytetu rodzicielskiego i braku szacunku dla rodziców.

W zakresie dociekań badawczych było również ustalenie: Czy i w jakim stopniu style wychowania wpływają na wybierane przez uczniów cele życiowe i wartości. Na podstawie analizy uzyskanych wyników badań można stwierdzić zależność pomiędzy stylem wychowania, który stosują rodzice a wyborem najważniejszych celów życiowych przez ich dzieci. Zależność tę potwierdza przeprowadzona analiza statystyczna. Chcąc określić siłę związku pomiędzy przyjętymi zmiennymi, policzono współczynnik kontyngencji C Pearsona = 0,3857249, co świadczy o sile tego związku na poziomie przeciętnym.

Wpływ stylów wychowania w rodzinie na wybór najważniejszych celów życiowych przedstawia wykres 1.

Wykres 1. Style wychowania w rodzinie a preferowane przez młodzież cele życiowe. Źródło: Opracowanie własne autorki.

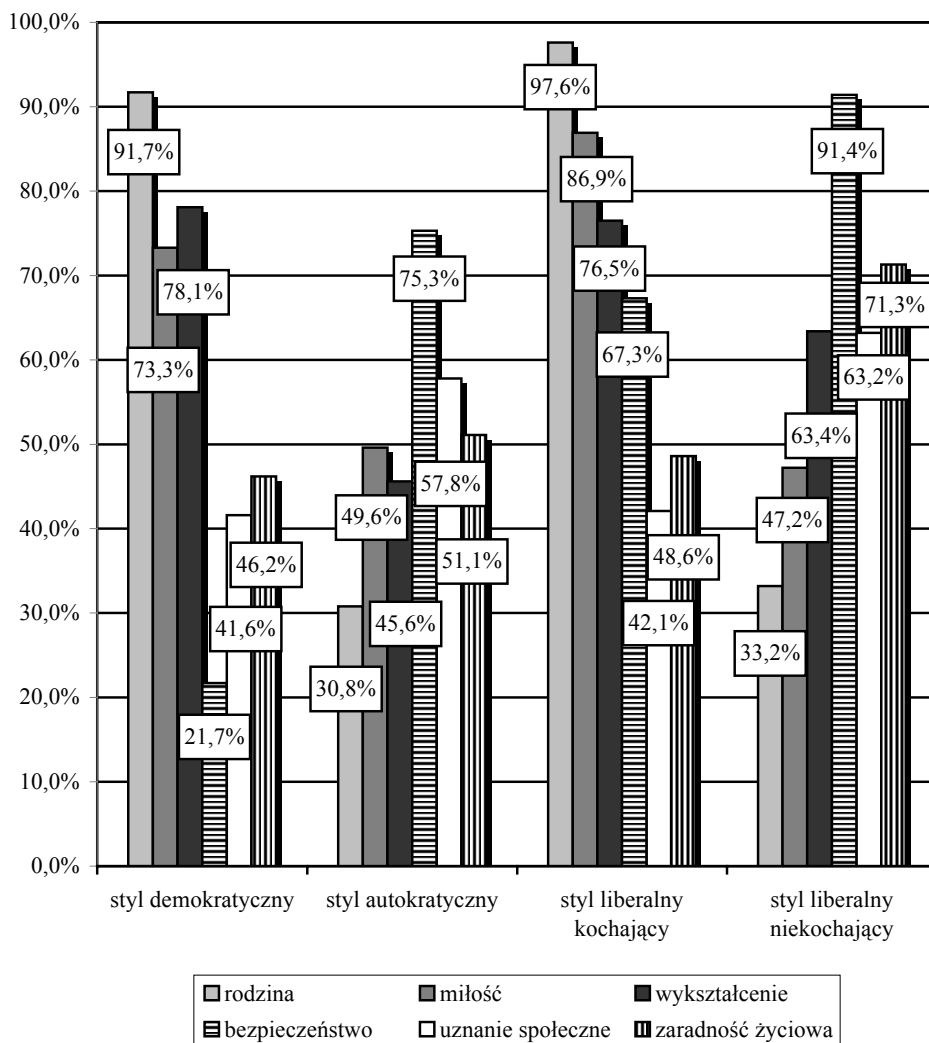
Graph 1. Education styles in a family versus by young people life aims. Source: Developed by the author.

Na podstawie analizy uzyskanych badań można stwierdzić, że styl demokratyczny i liberalny kochający zarówno u matek, jak i ojców sprzyjał wyborowi takich samych trzech najważniejszych celów u ich dzieci a mianowicie: założenie szczęśliwej rodziny, zdobycie wysokiego wykształcenia i mniejszą obawę o swoją przyszłość. Badani podkreślają, że zawsze mogą liczyć na wsparcie najbliższych i wierzą, że są kochane przez osoby dla nich ważne. Ponadto, rodzice wpoili im wartości, wzory zachowań, jakie obowiązują we współczesnym świecie. Takim osobom jest także zdecydowanie łatwiej założyć własną rodzinę, ponieważ wiedzą, iż miłość, opiekuńczość i podtrzymywanie więzi to bardzo ważne elementy życia. Zdobycie wysokiego wykształcenia jest, w opinii badanych, swoistą „polisą na życie”. Badana młodzież chce zachować odpowiedni poziom życia, sprawić, aby ich rodzina miała wszystko to, czego potrzebuje.

Dla badanych wychowywanych w rodzinach prezentujących autokratyczny styl wychowania najważniejsza staje się mniejsza obawa o przyszłość, bycie bardziej cenionym i wyjazd za granicę. Analiza wyników badań wskazuje, że osoby te pragną zrekompensować sobie to, czego nie zaznały w rodzinie macierzystej. Doznany brak poczucia bezpieczeństwa, przyjaźni i miłości, poszanowania jako osoby prowadzi do zabiegania o względy i akceptację innych poza domem. Odczuwając bezsilność wobec autokratycznego postępowania rodziców szukają miłości i niezależności. Dążenie do uznania jest jednym z czynników niwelujących ich zaniżoną samoocenę. Analizowane wyniki badań dowodzą, że młodzież doświadcza silnego niepokoju o swoją przyszłość. Duża część z nich, w poszukiwaniu lepszego życia i osiągnięcia własnej życiowej stabilizacji, chce wyjechać za granicę. Zakładając, że style wychowania przejawiane przez rodziców badanych uczniów wpływają również na wybór wartości, badaniom poddano wpływ tego czynnika. Analiza statystyczna potwierdziła korelację między tymi zmiennymi. Siła oddziaływania stylów wychowania prezentowanych przez obojga rodziców na wybór wartości przez ich dzieci kształtuje się na poziomie przeciętnym (C Pearsona = 0,4391704). Interesujące poznawczo jest, że wpływ stylu wychowania reprezentowanego przez ojców na kształtowanie się hierarchii wartości u ich dzieci jest większy od wpływu stylu wychowania matek i kształtuje się na poziomie wysokim (C Pearsona = 0,5022771). U matek siła tego związku występuje na poziomie przeciętnym (C Pearsona = 0,3760636).

Wpływ stylów wychowania w rodzinie na wybór najważniejszych celów życiowych przedstawia wykres 2.

Analiza wyników badań dotyczących wpływu stylu wychowania w rodzinie na wybór wartości przez dzieci wykazała, że przejawiany przez rodziców styl demokratyczny i liberalny kochający sprzyja wyborom takich wartości, jak: rodzina (81,7%), wykształcenie (78,1%) i miłość (73,3%). Młodzież wychowywana w rodzinach o przewadze stylu autokratycznego i liberalnego niekochającego preferowała takie wartości, jak: bezpieczeństwo (75,3%), uznanie społeczne (57,8%) i zaradność życiową (51,1%).

Wykres 2. Style wychowania w rodzinie a preferowane przez młodzież wartości. Źródło: Opracowanie własne autorki.

Graph 2. Education styles in a family versus by young people values. Source: Developed by the author.

Cenienie sobie takich wartości uniwersalnych, jak: rodzina, wykształcenie, miłość świadczy o dążeniu do rozwoju własnej osobowości. Są to wartości tradycyjne, cenione równie często przez ludzi młodych, jak i przez pokolenia rodziców. Znaczenie przypisywane szczęściu rodzinnemu wynika zapewne z doświadczeń wyniesionych z własnego rodzinnego domu i oceny, jaką wartość stanowiła rodzina dla ich rodziców.

Z kolei wybór takich wartości, jak bezpieczeństwo, uznanie społeczne i zaradność życiowa świadczy o trosce o swoją przyszłość wśród badanych. Wartości te związane są z dążeniem do samorealizacji, równowagi wewnętrznej oraz wiarą we własne siły. Są zatem skoncentrowane na własnej osobie i służą jako kryteria ocen, wyborów i postępowania w różnorodnych życiowych sytuacjach. Niska hierarchia wartości rodzinnych w tej grupie badanych (19,6%) może wynikać z niechęci do powielania wzoru rodziny pochodzenia, ze złych relacji pomiędzy jej członkami, przejawianych przez rodziców postaw i stylów wychowania.

Dokonując rekapitulacji omawianych wyników badań należy stwierdzić, że młodzież wkraczająca w dorosłość posiada określone cele życiowe, które są w sposób istotny skorelowane z deklarowanymi wartościami. Są one również zdeterminowane, między innymi przez style wychowania w rodzinie. Zachodzące w rodzinie procesy socjalizacyjne wywierają wpływ na kształtowanie się opinii i postaw, wzorów i tradycji, uznawanych wartości. Prawidłowo funkcjonująca rodzina, dzięki stałości swego środowiska daje dziecku oparcie i poczucie bezpieczeństwa, zapewnia odpowiednie warunki bytowe, możliwości rozwoju i uczenia się pożądanych wzorców życia rodzinnego i społecznego. Sprzyja kształtowaniu u dzieci właściwych, realnych i racjonalnych wyobrażeń o przyszłym życiu. Zapewniając dziecku oparcie, poczucie bezpieczeństwa i stabilności, jest ważnym czynnikiem jego równowagi emocjonalnej. Stwarzając prawidłowy klimat uczuciowy, pełen akceptacji i życzliwości dla dziecka wpływa na jego przyszłe wybory. Rodzina stwarza ponadto możliwość międzypokoleniowej transmisji wartości kulturowych i społecznych.

Zakończenie

Określenie postaw młodzieży wobec takich kwestii, jak przydatność planowania własnego życia, a także wyboru preferowanych wartości nabiera szczególnego znaczenia w czasach szybkich zmian w każdej dziedzinie życia. Wypracowanie i ukształtowanie właściwej i trwałej hierarchii wartości jest czynnikiem niezbędnym do podejmowania odpowiedzialnych decyzji i świadomego planowania własnego życia. Zatem, istotne staje się pytanie o rysujące się w świadomości młodzieży i układające się w coraz bardziej spójną całość systemy wartości.

Należy jednak podkreślić, że niniejsze opracowanie nie wyczerpuje w całości analizy problemu kształtowania się hierarchii wartości i celów życiowych młodzieży. Stanowi jednak próbę pokazania ważności problemu oraz złożonych jego uwarunkowań. Ponadto, przedstawione wyniki badań i ich interpretacja są szkicem hierarchii wartości i celów życiowych ściśle określonej grupy młodzieży – uczniów liceów publicznych i niepublicznych województwa podkarpackiego w danym okresie i w określonych warunkach społecznych. Dla pełniejszego

poznania zagadnienia należałoby dokonać porównania z przejawianymi wartościami i dążeniami młodzieży w innych regionach kraju.

Bibliografia

- Bradshaw J., *Zrozumieć rodzinę*, Wydawnictwo IPZiT PTP, Warszawa 1994.
- Cichoń W., *Wartość – człowiek – wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1996.
- Denek K., Kuźniak I., *Projektowanie celów kształcenia w reformowanej szkole*, Wydawnictwo Eruditus, Poznań 2001.
- Denek K., Morszczyńska U., Morszczyński W., Michałowski S.C., *Dziecko w świecie wartości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003.
- Dubis M., *Młodzież wobec profilu kształcenia i zawodu*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Dubis M., *Świat wartości i plany życiowe licealistów*, Wydawnictwo WSEI, Lublin 2013.
- Grzegorzczak A., *Człowiek w świecie wartości. Filozofia ludzkich dążeń*, [w:] Tenże, *Mała propedeutyka filozofii naukowej*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1989.
- Harwas-Napierała B., *Rodzina a rozwój człowieka dorosłego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Janowski A., *Aspiracje młodzieży szkół średnich*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1977.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1982.
- Karkowska M., Czarnecka W., *Przemoc w szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1994.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A.W., *Pedagogika rodziny*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.
- Kłoska G., *Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1982.
- Kowalczyk M., *Determinanty zagrożeń procesu wychowania we współczesnej rodzinie polskiej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- Kukołowicz T., *Rodzina w okresie usamodzielnienia dziecka*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1973.
- Liberska H., Matuszewska M., *Wybrane czynniki i mechanizmy powstawania agresji w rodzinie*, [w:] M. Bińczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, PTHP, Poznań 2001.
- Łobocki M., *W trosce o wychowanie w szkole*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Marek Z., *Podstawy wychowania moralnego*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2005.
- Matuszewicz C., *Psychologia wartości*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1975.
- Mika S., *Psychologia społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1987.
- Misztal M., *Problematyka wartości w socjologii*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980.
- Mysłakowski Z., *Wychowanie człowieka w zmiennej społeczności: studia z filozofii wychowania*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1965.
- Obuchowska I., *Drogi dorastania*, WSiP, Warszawa 1996.
- Ossowski S., *Z zagadnień psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

- Przetacznik-Gierowska M., Włodarski Z., *Psychologia wychowawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
- Rokeach M., *The Nature of Human Values*, The Free Press, Nowy Jork 1973.
- Rostowska T., *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.
- Rumiński A., *System wartości rodziców i dzieci*, [w:] Z. Stareło (red.), *Moralność i etyka w ponowoczesności*, Wydawnictwa Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1996.
- Ryś M., *Systemy rodzinne Metody badań struktury rodziny pochodzenia i rodziny własnej*, Wydawnictwo ATK, Warszawa 2004.
- Szymański M.J., *Młodzież wobec wartości*, IBE, Warszawa 2006.
- Tatarkiewicz W., *Parerga*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1978.
- Trempała E., *Pedagogiczna działalność wychowawców nieprofesjonalnych w środowisku lokalnym*, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 1998.
- Wroczyński R., *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1985.
- Zaborowski Z., *Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*, Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia, Warszawa 1980.
- Zaleski Z., *Psychologia zachowań celowych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1991.
- Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1980.